

Tea Maksimović

USPOREDBA HRVATSKE I ENGLSESKE FONETIKE I FONOLOGIJE

Uvod

U radu je pružen opći pregled nekih aspekata fonetike i fonologije dvaju različitih jezičnih sustava, engleskog i hrvatskog jezika. Zbog količine podataka koje je nužno obraditi pri kontrastiranju fonetike i fonologije dvaju jezika, u ovom će radu biti uspoređeni samo pojedini dijelovi kako bi se istaknule neke od očitijih razlika. U radu je najprije dan sažet lingvistički opis hrvatskog, a zatim engleskog jezika te su na kraju uspoređeni radi utvrđivanja sličnosti i razlika.

Usporedba ovih dvaju fonoloških sustava uključuje usporedbu broja fonema i fonetsku različitost (koja se odnosi na način i mjesto artikulacije), varijante fonema i njihovu distribuciju (fonemske skupine). U radu ćemo se dotaknuti i podjele fonema s obzirom na način i mjesto artikulacije, nekih varijanta fonema i fonemskih skupova (kontakta među fonemima) te promjena u govoru i pismu koje su posljedica kontakta.

Lingvistički opis hrvatske fonetike i fonologije

Hrvatski jezik nastao je iz staroslavenskog jezika koji je imao trinaest otvornika: a, e, i o u, ѣ (jor), ѝ (jer), ě (jat), ě (en), Ѡ (on), y (jeri), r, l. Prvih je pet otvornika ostalo isto i u hrvatskom književnom jeziku (kao i otvorničko r), no na mjestu – Ѡ i ě – danas stoji u i e (rѠka > ruka, pѣt > pet), a y se mijenja u i (byti > biti). Zatvornici staroslavenskoga jezika nisu tako različiti od hrvatskih zatvornika pa je najveća razlika to što staroslavenski nije imao glasove ć, đ i dž (umjesto ć i đ stajali su glasovni skupovi št i žd koji su također bili nepčanici), a uz obično r postojalo je i nepčano r' (mor'e).

Danas hrvatski jezik ima 32 fonema (Babić, Finka, Moguš: 1996) od kojih je 6 otvornika:

/a/, /e/, /i/, /o/, /u/ i dvoglasnik /ie¹. Zatvornici hrvatskog jezika su: /b/, /ts/ (c), /tʃ/ (č), /tɕ/ (ć), /d/, /dʒ/ (dž), /dʑ/ (đ), /f/, /g/, /x/ (h), /j/, /k/, /l/, /ʎ/ (lj), /m/, /n/, /ɲ/ (nj), /p/, /r/, /s/, /ʃ/ (š), /t/, /ʋ/ (v), /z/ i /ʒ/ (ž)².

Glas r može nositi slog pa je stoga samoglasnik (no ne i otvornik) kao što je u primjerima *prst*, *brz* i sl., a u opreci je sa suglasničkim r u primjeru Istro (vokativ imenice Istra) – istro (glagolski pridjev prošli glagola *istriti*), što je jedini takav primjer pa samim time nema potrebe za posebnim označavanjem samoglasničkog i suglasničkog r.

Jezik se danas više ne služi glagoljicom nego latinicom, no u njoj nema znakova za sve naše glasove pa je u 19. st. Ljudevit Gaj prilagodio slova tako da označavaju nepčanike (spajanjem slova u digrafe- *lj*, *nj*, *dž* i dodavanjem dijakritičkih znakova – *č*, *ć*, *š*, *ž*, *đ*). Zato je u hrvatskom jeziku 30 slova, od kojih se 27 pišu posebnim slovima, a tri digrafima.

Otvornici

Prema artikulacijskim obilježjima otvornici se dijele prema tri kriterija:

1. prema položaju jezika u odnosu na tvrdo nepce dijele se na *prednje* ili *palatalne* (i, e, ie), *središnje* (a) i *stražnje* (o, u).
2. prema uzdignutosti jezika prema nepcu dijele se na *visoke* (i, u), *srednje* (e, o) i *niske* (a).
3. prema položaju usana dijele se na one koji zahtijevaju *široki*, *uski* i *neutralni otvor usana*

¹ Dvoglasnik /ie/ i danas se smatra spornim pojmom u suvremenom jezikoslovlju. Ivo Škarić u „Fonetici hrvatskoga književnog jezika“ iz 1991. dvoglasnik smješta u supstandarde govore, a ne u hrvatski standardni izgovor. U revidiranom izdanju iz 2007. stavlja ga u klasični tip općega hrvatskoga znači kao dvosložni ostvaraj, dok prihvatljivi i prihvaćeni tipovi općega hrvatskoga ne ostvaruju dvosložno /ie/. Eugenija Barić i suradnici u „Hrvatskoj gramatici“ iz 1997. godine dvoglasnik predstavljaju kao vokalski glas, dok „Praktična gramatika hrvatskoga jezika“ (Raguž, 1997.) *je*, *i* i *e* svrstava u različita ostvarenja dvoglasnika /ie/. U „Gramatici hrvatskoga jezika“ Stjepka Težaka i Stjepana Babića iz 2000. godine navodi se razlikovna uloga dvoglasnika koja je kriterij koji ga određuje zasebnim fonemom (npr. sjediti-sijediti).

² U radu je transkribirano prema The International Phonetic Alphabet- IPA

Zatvornici

Zatvornici se u hrvatskom standardnom jeziku također dijele prema dvama kriterijima:

1. Zatvornici (sonanti i konsonanti) prema mjestu tvorbe prema sudjelovanju pomičnih govornih organa dijele se na *orale (usnike)* i *lingvale (jezičnike)*.

Usnici mogu biti *labijali* ili *usnenici*, a dijele se na:

- a) dvousnene ili bilabijale (b, p, m) i
- b) zubnounsene ili labiodentale (v, f)

Zubnici (dentali) su c, z i s, a neki smatraju i t, d, n.

Nadzubnici ili desnici (alveolari) su d, t, n, r, l.

Nepčanici ili palatali su š, ž, dž, č, ć, đ, j, lj, nj.

Jedrenici ili velari su k, g, h.

Jezičnici su t, d, n, c, z, s, r, l, č, ž, š, ć.

2. Zatvornici prema načinu prolaza zračne struje:

Sonanti (zvonačnici, sonornici) se dijele na:

- a) nosnike (nazale): m, n, nj
- b) nenosnike (orale) koji se dalje dijele na približnike (aproksimante): v, j te tekućnike ili likvide: l, lj, r. Glas r je treptajnik (vibrant), a lj i r su bočnici (laterali)

Konsonanti (šumnici) dijele se na:

- a) tjesnačnike (frikative): s, z, š, ž, f, h
- b) zastoynike koji se dijele na zapornike (b, p, d, t, g, k) i slivenike (c, č, ć, dž, đ)

Akustička obilježja glasova

U Gramatici Josipa Silića i Ive Pranjkovića navodi se deset razlikovnih obilježja glasova s obzirom na njihova akustička svojstva:

1. *vokalnost* koja je obilježje svih otvornika, a nijednog konsonanta ni sonanta
2. *šumnost ili turbulentnost* (kako je naziva Eugenija Barić i suradnici) koja je obilježje svih zatvornika, a nijednog otvornika
3. *kompaktnost* koja je obilježje svih nepčanika i jedrenika, a i vokala *a*

4. *difuznost* koja je obilježje svih usnenika, zubnika i jedrenika, a i vokala *i, u*
5. *gravisnost* koja je obilježje svih jedrenika i usnenika
6. *nazalnost* koja je obilježje svih sonanta, dvousnenika *m*, desnika *n* i nepčanika *nj*
7. *neprekidnost* koja je obilježje svih otvornika, zubnousnenika *v, f*, zubnika *s, z*, desnika *l*, nepčanika *š, ž, lj, j* i jedrenika *h*
8. *zvučnost* koja je obilježje svih vokala i sonanta te dvousnenika *b*, desnika *d*, zubnika *z*, nepčanika *ž, dž, đ* i jedrenika *g*
9. *stridentnost* koja je obilježje nepčanika *ž, š, dž, č*, zubnousnenika *f* i *v*, zubnika *c, z, s*
10. *napetost* koja je obilježje vokala *i, u*, nepčanika *č, š, ć, lj* i *nj*, desnika *t*, jedrenika *k* i *h*, usnenika *p* i *f* te zubnika *c* i *z*

Kontakt među fonemima

Tri su vrste kontakta među fonemima:

1. Kontakti otvornika (vokalskih fonema) koji se javljaju u riječima stranog podrijetla ili kao morfološki uvjetovani slijedovi na granicama morfema (dvovokalni slijedovi jeziku nisu svojstveni u primarnom sustavu, npr.: *kakao, aorta, idiot*). U pojedinim se vokalnim skupovima, a posebice u onima u kojima je *i* početni član umeće *j*. Iznimka je skup *io*.
2. kontakti zatvornika
3. kontakti otvornika i zatvornika

Uslijed kontakta nekih fonema s drugima na morfemskim granicama vidljive su promjene ili gubljenje fonema na ortografskoj (pisanoj) ili ortopetskoj (govorenoj) razini.

Distribucija ili raspodjela fonema odnosi se na sve položaje i okoline u kojima se neki fonem može naći kada je riječ o sklapanju tog fonema u veće jedinice, a fonološke se zakonitosti odnose na raspodjelu tih fonema u različite položaje i okoline. Tako se u hrvatskom jeziku ispred zvučnoga zatvornika može naći samo drugi zvučni zatvornik, a ispred bezzvučnoga zatvornika drugi bezzvučni. Zatim, ispred nepčanika ostvaruju se drugi nepčanici, a ispred usnenika *b* i *p* ostvaruje se nosnik *m*, a ne *n* (lampa, bomba). U zatvorničkoj se pak skupini ne mogu ostvariti dva ista zatvornika (*russki - ruski*), ispred *c, č, dž* ne mogu se ostvariti *t* i *d* (*otče - oče*). Također, između *s, z, ž* i *š* i nekog drugog zatvornika (osim *r* i *v* kao u *žrtva*) ne mogu se ostvariti *t* i *d*. Postoje još i pravila raspodjele koja se provode na granicama prefiksalnoga ili sufiksalnoga i korijenskoga morfema koja se većinom odnose na pravila

sekvencije (npr. *bezdlačan*) ili geminacije (npr. *podcikivati*, *potcikivati*, *pocikivati*).

Engleski jezik u usporedbi s hrvatskim

Engleski je zapadnogermanski jezik koji su na prostor Engleske donijeli germanski osvajači. Staroengleski je bio zapravo samo skupina vrlo različitih dijalekata u kojima je jedan s vremenom postigao dominaciju. Najveće promjene engleski je doživio u srednjem vijeku, kada je područje bilo pod valovima invazija: skandinavskim valom (u 8. i 9. stoljeću) i normanskim (u 11. stoljeću).

U engleskom jeziku broj zatvornika i otvornika ovisi o interpretaciji i razlikuje se od jednog govora do drugog. Mnogo se piše o onome što je zajedničko svim govornicima engleskoga jezika, neovisno o zemljopisnom položaju pa se taj zajednički hibrid naziva Internacionalnim engleskim jezikom. Nepravilnosti u pisanju česta su pojava te je stoga pisanje teško savladati. Neki grafemi, primjerice [u:], pišu se različito u različitim riječima, pa su inačice *too*, *true*, *shoe*, *flew*, *through*.

Engleski otvornici

Znakova je za otvornike samo pet, no samih je otvornika mnogo više jer ne postoji ekvivalencija pisma i govora. Tako primjerice *Cambridge Dictionary Online* navodi 14 otvornika, dok vodič kroz izgovor Oxford University Pressa navodi 22 simbola za otvornike. Evo nekih: /ɑ:/ kao u riječi *father*, /æ/ u riječi *bat*, /eɪ/ kao u riječi *made*, /ɪ/ kao u riječi *bit*, /i:/ u riječi *seat*, /ɔ:/ u riječi *bought*, /oʊ/ u riječi *boat*, /u:/ u riječi *boot*, /ʌ/ u riječi *mud*, /ʊ/ u riječi *foot*, /ɛ/ u riječi *bet*, /ɒ/ u riječi *doll*. Engleskih je grafema 27 (računajući apsotrof) i uključuju znakove koji nisu dijelom hrvatskoga jezika: *y*, *x*, *w* i *q* (dok hrvatski digrafi i grafemi s dijakritičkim znakovima nisu uključeni u engleski).

Prema artikulacijskim obilježjima otvornici se dijele prema tri kriterija:

1. prema dijelu jezika koji se najviše podiže u odnosu na tvrdo nepce engleski otvornici također se dijele na *prednje* (npr. /ɛ/), *središnje* (npr. /ʌ/) i *stražnje* (npr. /ɑ:/)
2. prema uzdignutosti jezika prema nepcu dijele se na *zatvorene* (npr. /i/, /ɪ/, /u/, /ʊ/), *srednje* (/e/, /ɛ/, /o/, /ɔ/) i *otvorene* (/æ/, /a/).

- prema položaju usana isto kao i u hrvatskom jeziku dijele se na one koji zahtijevaju *široki, uski* i *neutralni otvor usana*

Osnovna je razlika između hrvatskog i engleskog jezika u broju otvornika i ortografiji istih, a posebno je zanimljivo da hrvatski jezik ima samo jedan diftong dok je engleski bogat diftonzima, iako su diftonzi ponajprije odlika britanskog naglaska, dok je veći dio diftonga reduciran u američkoj inačici. Također valja spomenuti neutralni središnji otvornik šva koji se u hrvatskom jeziku pojavljuje uz sve izdvojeno izgovorene sonante i konsonante, no ne postoji potreba za njegovim bilježenjem. U engleskom se jeziku on bilježi znakom /θ/ pri transkripciji.

Zatvornici u engleskom jeziku

Paul Skandera i Peter Burleigh u djelu *A Manual of English Phonetics and Phonology* (2005) navode da u engleskom jeziku postoje 24 zatvornika. Oni se i u engleskom jeziku također dijele prema dvama kriterijima:

- Zatvornici (sonanti i konsonanti) prema mjestu tvorbe prema sudjelovanju pomičnih govornih organa dijele se također na *orale (usnike)* i *lingvale (jezičnike)*.

Usnici mogu biti *labijali* ili *usnenici*, a dijele se na:

- dvousnene ili bilabijale (/b/, /p/, /m/) i
- zubnousnene ili labiodentale (/v/, /f/)

Zubnici (dentali) su /z/, /s/, /t/, /d/, /n/ (najčešće prisutni u dijalektima), no i oni kojih u hrvatskom jeziku nema, /θ/ kao u *thin* ili /ð/ kao u *this*.

Nadzubnici ili *desnici (alveolari)* su /d/, /t/, /n/, /s/, /z/, /l/, no postoji i postalveolar koji se pojavljuje kao /r/ u riječi *red*.

Palatoalveolari su u hrvatskom jeziku označeni kao nepčanici, a u engleskom su to /tʃ/ kao u riječi *cheese*, /ʃ/ kao u riječi *ship*, /dʒ/ kao u riječi *judge* i /ʒ/ kao u riječi *measure*. Jedini je glas koji se svrstava u nepčanike u engleskom jeziku /j/ kao u riječi *yes*.

Jedrenici ili *velari* su /k/, /g/, /h/ i /ŋ/ kao u riječi *England*, a fonem /w/ zapravo je labiovelar kao u riječi *wait*.

Dok ni u hrvatskom ni u engleskom jeziku nema ždrijelnika (faringala), globalni su fonemi poput /h/ u *hat* u engleskom jeziku prisutni.

- Zatvornici prema načinu prolaza zračne struje:

Sonanti (zvonačnici, sonornici) dijele se na:

- a) nosnike (nazale): /m/, /n/, /ŋ/
- b) nenosnike (orale) koji se dalje dijele na približnike (aprosimante): /w/ (Wales), /j/ (yes) i /r/ (red) te bočnike (laterale): glas /l/

Konsonanti (šumnici) dijele se na:

- a) tjesnačnike (frikative): /f/, /v/, /θ/, /ð/, /s/, /ʃ/, /z/, /ʒ/
- b) zastoynike koji se dijele na zapornike (/b/, /p/, /d/, /t/, /g/, /k/) koji su isti kao i u hrvatskom jeziku i slivenike (/dʒ/ i /tʃ/)

Podjela glasova prema distinktivnim obilježjima (Silić, Pranjković: 2005) preuzeta je od Jakobsona i Hallea (1956) pa je stoga i sama raspodjela glasova u skupine ista (izuzevši glasove koji postoje u hrvatskom, a ne postoje u engleskom jeziku).

Kontakt među fonemima

U engleskom jeziku postoje također tri vrste kontakta među fonemima:

1. Kontakti vokala (vokalskih fonema) koji su u engleskom jeziku uobičajeni zbog mnogobrojnosti diftonga (dvovokalni slijedovi svojstveni su jeziku i u primarnom sustavu, npr. *noise*, *house*) i triftonga (npr. *liar*, *hour* koje slijedi šva)
2. kontakti konsonanata
3. kontakti vokala i konsonanata

U engleskom se jeziku pri tvorbi past simple vremena nastavak *-ed* koji se dodaje glagolima (u inačicama u kojima dolazi nakon bezvučnog suglasnika) izgovara kao također bezvučni *t* (kao npr. *washed*). Ako nastavak dolazi nakon zvučnog suglasnika, tada se izgovara kao također zvučni *d* (*lived*) što je jednako kao pravilo o jednačenju po zvučnosti u hrvatskom jeziku.

Isto pravilo vrijedi i za nastavke za množinu, za treće lice jednine prezenta (*picks* nasuprot *brings*) te izražavanje posvojnosti (*Mick's* nasuprot *Brad's*). Ako je zatvornik ispred nastavka *s* zvučan, nastavak će se izgovarati kao *z* (npr. *chairs*, *bags*, *machines*). Alofon /ŋ/ može se ostvariti samo na kraju sloga (što je slučaj i u hrvatskom jeziku), dok se fonem /h/ može pojaviti samo na početku sloga (u hrvatskom može biti i na kraju sloga kao u riječi *mahnitost*).

U zatvorničkoj se skupini (za razliku od hrvatskog jezika) mogu ostvariti dva ista suglasnika u složenicama kao što su *counterrevolution* ili *cattail*. U suglasničkoj se skupini (za razliku od hrvatskog jezika) mogu ostvariti dva ista suglasnika u složenicama kao što su *counterrevolution* ili *cattail*, stoga u engleskom jeziku nema pravila distribucije koja ograničavaju geminacije.

Međutim, u govoru se rijetko ostvaruju oba suglasnika bez obzira na činjenicu da nema pravila o dokidanju jednoga (to se ispadanje suglasnika u engleskom jeziku zove *elision*).

Zaključak

Budući da se ovaj rad dotiče samo nekih područja u fonetici i fonologiji engleskog i hrvatskog jezika, ne može dati cjelokupnu sliku o sličnostima i razlikama između tih dvaju jezičnih sustava. Međutim, u ovim područjima u kojima je usporedba provedena, najistaknutijima su su pokazale razlike između hrvatskog i engleskog jezičnog sustava (unutar onih aspekata koji su bili dijelom ovog rada) u broju vokala, različitom ostvaraju pojedinih glasova te određenim zatvorničkim kombinacijama u hrvatskom jeziku koje engleska fonologija ne dopušta. Osim toga, hrvatski jezik ima neke glasove koje engleski nema i obrnuto, a engleski jezik također dopušta i dvovokalne slijedove i geminacije konsonanata, što nije svojstveno hrvatskom. Oba jezika, međutim, podliježu pravilima jednačenja po zvučnosti radi lakšeg izgovora i u njima se alofon /ŋ/ ostvaruje samo u krajnjem položaju. Temeljitije bi istraživanje zasigurno ukazalo i na mnoge druge sličnosti između ovih dvaju sustava, što bi moglo pomoći i u usvajanju jednog od ovih sustava kao stranog jezika.

Literatura

- Babić, Stjepan 1990. *Hrvatska jezikoslovna čitanka*, Globus: Zagreb.
- Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan 1996. *Hrvatski pravopis*, Zagreb: Školska knjiga
- Babić, Stjepan; Težak, Stjepko 2000. *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija; Hudeček, Lana; Koharović, Nebojša; Lončarić, Mijo; Lukenda, Marko; Mamić, Mile; Mihaljević, Milica; Šarić, Ljiljana; Švačko, Vanna; Vukojević, Luka; Zečević, Vesna; Žagar, Mateo 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb; Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje / Pergamena / Školske novine
- Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Zečević, Vesna; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Znika, Marija 1997. *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga
- Blake, N. F. 1996. *History of the English Language*, Houndmills: Palgrave.
- Cowie, Anthony Paul 2009. *The Oxford History of English Lexicography*, Vol. 1, Oxford, England: Clarendon Press
- Landau, E., Lončarić, M., Horga, D., Škarić, I. 1999. Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International

- Phonetic Alphabet, Croatian, Cambridge: Cambridge University Press, 66-69.
- Muljačić, Žarko 1972. *Opća fonologija i fonologija talijanskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga
- Raguž, Dragutin 1997. *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb: Medicinska naklada
- Skandera, Paul; Burleigh, Peter 2005. *A Manual of English Phonetics and Phonology*, Mossingen, CompArt
- Silić, Josip, Pranjković, Ivo 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga